

eudaimonia

Revija za pravnu, političku i
socijalnu teoriju i filozofiju

Br. 1 Januar 2017.

Izdavač

IVR **SRBIJA**

Srpsko udruženje za pravnu
i socijalnu filozofiju

REDOVNO SUDSTVO U FNRJ U VREME DRŽAVNIH REFORMI (1948-1954) – Prikaz Zakona o sudovima iz 1954. godine

Marica Mišić

Strane: 127–158

Online na: <http://www.ivrserbia.org/article/redovno-sudstvo-u-fnrj-u-vreme-drzavnih-reformi-1948-1954-prikaz-zakona-o-sudovima-iz-1954-godine/>

REDOVNO SUDSTVO U FNRJ U VREME DRŽAVNIH REFORMI
(1948-1954) – Prikaz Zakona o sudovima iz 1954. godine

Prekid odnosa sa Sovjetskim Savezom 1948/1949. godine za posledicu imao je i prekid sleđenja sovjetskog modela u uređenju političkog i pravnog sistema, kao i težnju ka osamostaljenju FNR Jugoslavije. Otpočete su državne reforme koje su se odrazile unekoliko i na pravosudni sistem. Zakon o uređenju narodnih sudova donet prvobitno 1945. godine, a potom izmenjen naredne godine, važio je do donošenja Zakona o sudovima 1954. godine. Njegov značaj je u tome što odredbe ovog zakona imaju snagu ustavnih odredbi s obzirom da je donet po proceduri za donošenje ustava i što utire put profesionalizaciji sudijske dužnosti. Svojevremeno je bio predmet proučavanja ustavnopravne nauke, međutim danas se teorijsko-istorijske pravne discipline njime gotovo i ne bave, te će zato biti dat njegov prikaz koji je postavio temelje pravnog sistema socijalističke Jugoslavije, otrgnute od uticaja SSSR.

Ključne reči: *FNRJ. – Osamostaljenje. – Reforme. – Sud. – Zakon.*

1. UVOD

FNRJ je politički sistem koji se zasniva na socijalizmu preuzetom iz boljševičkog i staljinističkog režima u Sovjetskom Savezu. Osnovna načela na kojima počiva njeno uređenje su jedinstvo vlasti i princip federalizma, kao i monopartijski sistem uz ideološki pečat vladajuće partije.¹ „Jugoslovenski sistem je sve bitne društvene promene vršio na principu nužnosti vezivanja revolucije sa ustavnošću. Bitne promene unutar društveno-političkog sistema u

* Studentkinja master akademskih studija prava Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu, m.marica93@gmail.com.

¹ Tatjana Kandić, „Sudska vlast u ustavnom i zakonodavnom razvoju Republike Srbije”, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 2012, 122.

*Jugoslaviji nisu se dešavale mimo ustava. Još od AVNOJ-a, u vreme nastajanja nove jugoslovenske države, do danas ustav je bio onaj društveni akt koji je označio i svojevrsni i socijalistički sporazum naroda da se na objektivnoj normi grade socijalistički društveni odnosi.*² Zbog toga se u svetlu posmatranja promena u domenu sudske vlasti treba osvrnuti i na ustave na osnovu kojih su kasnije doneseni zakoni koji uređuju sudstvo.

1.1. Stvaranje Federativne Narodne Republike Jugoslavije

Nakon Drugog svetskog rata učesnici Narodnooslobodilačke borbe doneli su oktobra 1946. godine Zakon o nevažnosti pravnih propisa donetih pre 6. aprila 1941. godine i za vreme neprijateljske okupacije, kojim je derogiran celokupni pravni sistem Kraljevine Jugoslavije, čime je prekinut državnopravni kontinuitet između monarhije i Republike Jugoslavije. Zapravo je prekinut unutrašnji, dok međunarodnopravni kontinuitet između dve Jugoslavije ipak postoji, te je u međunarodnim odnosima Federativna Narodna Republika Jugoslavija pravni sukcesor Kraljevine Jugoslavije. Ustavni razvoj u novoj Jugoslaviji ima dve faze: državni (1946-1953) i samoupravni socijalizam (1953-1990).

1.2. Ustavno uređenje FNRJ

Na trećem zasedanju Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) 1945. godine u Beogradu odlučeno je da AVNOJ preuzme ulogu privremene Narodne skupštine Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ) čiji će glavni zadatak biti da pripremi ustavotvornu skupštinu radi donošenja ustava koji će se zanimali na načelima federalističkog i demokratskog uređenja države, koji su proklamovani još na ranijim zasedanjima AVNOJ-a u Bihaću i Jajcu.³ Konstituenta je 29. novembra 1945. godine proglasila Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju, a ranije te godine je Privremena Narodna skupština donela Zakon o narodnim sudovima,

² Dimitrije Kulić, „Novi ustav i ustavne promene“, Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu – vanredni broj posvećen novim ustavima, 1974, 37.

³ Goran Ilić, „Stvaranje, organizacija i funkcionisanje krivičnog pravosuđa u Srbiji od 1945. do 1957. godine“, Pravni fakultet u Nišu, Niš 2007, 179.

koji je Narodna skupština prihvatila sa izmenama i dopunama juna 1946. godine kao osnovni zakon kojim se uređuje sudska vlast.⁴

1.2.1 Načelo demokratije, jedinstva vlasti i federalizma prema Ustavu FNRJ iz 1946. godine

Prva faza razvoja ustavnosti socijalističke Jugoslavije poklapa se sa periodom vremenskog važenja prvog jugoslovenskog ustava. U samom ustavu proklamovana je demokratija kao oblik vlasti: „vlast proizilazi iz naroda i pripada narodu“.⁵

Prvim ustavom FNRJ je po ugledu na prvi ustav Sovjetskog Saveza ukinuta podela vlasti koja je postojala u ranijoj jugoslovenskoj, tj. ruskoj državi.⁶ Jugoslovenskim ustavotvorcima je kao model pri pisanju ustava koji je utemeljio državno-pravno poredak FNRJ na načelima komunističke ideologije, poslužio Staljinov ustav iz 1936. godine.⁷ Nakon usvajanja ustava, konstituenta je na osnovu sopstvene odluke postala Narodna skupština uz istu strukturu (Savezno veće i Veće naroda). Upravo je Narodna skupština kao predstavničko telo, vrhovni organ državne vlasti i nosilac narodnog suvereniteta, koja vrši sva prava FNRJ, osim onih koja su ustavom preneti na druge savezne organe, a pritom je i isključivi nosilac zakonodavne vlasti.⁸ Prezidijum kao organ Narodne skupštine koji ima i zakonodavna ovlašćenja i koji joj je odgovoran, istovremeno je i kolektivni šef države, kojem su odgovorni svi članovi Vlade, osim predsednika Vlade. Organizacija državnih organa vlasti učinjena je po uzoru na sovjetski model (Vrhovni sovjet, Prezidijum, Ministarski savet).⁹ Međutim, kao što nije moguća apsolutna podela

⁴ Jovan Đorđević, *Ustavno pravo Federativne Narodne Republike Jugoslavije- teorija socijalističke demokratije/ustavni razvitak FNRJ/osnove novog društvenog i političkog sistema/državno uređenje*, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd 1953, 388.

⁵ Čl. 6, Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije- Ustav FNRJ (1946), „*Službeni list FNRJ*“ br. 10/19469.

⁶ Milan Petrović, Miloš Prica, „*Uvod u velike pravne sisteme*“, Sven Niš Samoizd, Niš, 2013, 87.

⁷ Miroslav Svirčević, „*Aporija Ustava iz 1974. godine*“, *20 godina od razbijanja SFRJ*- Institut za uporedno pravo, Beograd 2011, 146-147.

⁸ Čl. 49-52, Ustav FNRJ (1946).

⁹ Radomir V. Lukić „*Teorijski osnovi i razvoj sistema državne vlasti u SSSR u periodu 1917-1977. godine*“, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 1988, 133-134.

vlasti, tako nije moguće ni apsolutno jedinstvo vlasti, te se sudovi uvek odvajaju od predstavničkog tela.¹⁰ Prvim ustavom Vrhovni sud FNRJ je potčinjen Narodnoj skupštini u organizacionom smislu kako je i Vrhovni sud SSSR bio podređen Vrhovnom sovjetu, kao i ostali sudovi u odnosu na predstavnička tela koja su birala i razrešavala sudije, ali ne i u funkcionalnom smislu budući da je ustavom zagarantovana nezavisnost sudstva.¹¹ Princip federalizima u domenu sudske vlasti ogleda se u postojanju vrhovnih sudova republika i AP Vojvodine koji konačno odlučuju u predmetima u kojima je reč o primeni republičkog zakona, ali i u velikom broju onih u kojima treba primeniti savezni zakon.¹² Iako počiva na federalnom principu FNRJ je u početku bila centralizovana država, sve do sukoba Tito-Staljin (1948-1949), kada su se 1950. godine ispoljili nedostaci u funkcionisanju privrednog i političkog sistema zasnovanim na načelu federalizma uz jaku centralizaciju.¹³ Uzroci centralizacije u smislu ovlašćenja saveznih vlasti da donosi odluke o razvoju i izgradnji države ležali su u privrednoj zaostalosti predratne Jugoslavije, velikim ratnim razaranjima i neophodnosti promene osnovnog svojinskog odnosa kao baze novog državnog uređenja. Osim toga, možda i mnogo bitniji su činiooci ideološko-političke prirode i velikog uticaja SSSR-a i Staljinovog ustava kao prvog ustava prve i do tada jedine socijalističke federativne države.¹⁴ Nakon donošenja Osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva i Opšteg zakona o narodnim odborima dolazi do promene koncepta principa federalizma i suštinske transformacije uloge saveznih vlasti, deetatizacije, prenošenjem privrednih ovlašćenja na radne kolektive i decentralizacije, prenošenjem državnih ovlašćenja na republičke organe.¹⁵

¹⁰ Jovan Stefanović, „Ustavno pravo FNR Jugoslavije i komparativno“, Školska knjiga, Zagreb 1956, 55.

¹¹ J. Stefanović, 129.

¹² J. Đorđević, 390.

¹³ Vladan Kutlešić, „Raspodela zakonodavne nadležnosti između federacije i federativnih jedinica u razvitku jugoslovenskog federalizma“, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 1984, 104.

¹⁴ V. Kutlešić, 103.

¹⁵ Ibid, 104-105.

2. SUDSKA VLAST ZA VREME REFORMI (1948-1954)

2.1. Poslednje godine faze državnog socijalizma (1948-1953) – temelji jugoslovenskog sudskog sistema

Faza nazvana državnim socijalizmom ima svoje utemeljenje u samom ustavu u odredbama o društveno-ekonomskom uređenju prema kojima su sva sredstva za proizvodnju, kao i prirodni resursi u svojini države ili narodnih zadružnih organizacija. Iako se garantuje privatna svojina osim na obradivom zemljištu, Ustav ostavlja široke mogućnosti nacionalizacije¹⁶, uz državnu kontrolu privrede.¹⁷ Što se tiče privatne svojine, sud je u velikom broju slučajeva mogao oceniti da ne postoji zloupotreba prava, jer je državna svojina imala primat nad privatnom i ličnom, baš kao i u SSSR-u.¹⁸ U prvim godinama nastanka FNRJ gotovo u svemu se sledio sovjetski model političkog i pravnog sistema.¹⁹ Do 1948. godine i izbijanja Kominformovskog konflikta, sledeći Staljinov primer, domaće vlasti su pokušale da izvrše kolektivizaciju i industrijalizaciju FNRJ, a razvoj teške industrije je do te godine ubrzano napredovao.²⁰ Međutim, neslaganje između jugoslovenskih i sovjetskih partijskih vođa je konačno kulminiralo izopštenjem Jugoslavije iz Informbiroa,²¹ nakon čega su jugoslovenski čelnici još odlučniji da sprovedu reforme političkog i pravnog sistema, naročito onih oblasti koje su bile uređene po ugledu na sovjetski model.²² KPJ je odabrala „jugoslovenski put u socijalizam“ tj. „radničko samoupravljanje“ koje će ubuduće

¹⁶ Nacionalizacija i podržavljenje ekonomije je boljševički model preuzet iz SSSR- Vid. M. Petrović, M. Prica, 88.

¹⁷ Čl. 14-20, Ustav FNRJ (1946).

¹⁸ M. Petrović, M. Prica, 98-9.

¹⁹ Robert Edward Niebuhr, „*The Search for a Communist Legitimacy: Tito's Yugoslavia*“, Boston College- The Graduate School of Arts and Sciences- Department of History, Boston 2008, 187 fn. 12, 188 fn. 13.

²⁰ Ivana Dobrivojević, „Svi u fabrike“! Instant industrijalizacija u Jugoslaviji 1945-1955“, *Istorija 20. veka – časopis Instituta za savremenu istoriju u Beogradu* XXVII br.2, 2009, 104.

²¹ Vid. Dragutin Lalović, „Program Saveza komunista Jugoslavije-koncepcijski razlaz sa staljinskim totalitarizmom“, *1948. Povjesni razlaz sa staljinskim totalitarizmom?*, Znanstvena biblioteka- svezak 2 i Savez društava „Josip Broz Tito“ Hrvatske Znanstveno vijeće, Zagreb 2009, 131-161.

²² G. Ilić, 189.

predstavljati osnovni princip organizacije javnog života u Jugoslaviji koji je proklamovan Ustavnim zakonom iz 1953. godine.²³

2.1.1 Sudska vlast prema Ustavu iz 1946.

Ustav predviđa postojanje redovnih sudova: Vrhovnog suda FNRJ, vrhovnih sudova republika i autonomnih pokrajina, okružnih i sreskih sudova, i ostavlja mogućnost osnivanja i uređivanja vojnog i posebnih sudova zakonom. I dok je politički sistem bio uređen na načelu federalizma, sudski sistem je imao i izvesna obeležja konfederalizma, budući da je izvan jurisdikcije Vrhovnog suda NR Srbije, teritorija Vojvodine, na kojoj vrhovnu sudsku vlast vrši Vrhovni sud AP Vojvodine.

Najviši organ pravosuđa bio je Vrhovni sud FNRJ koji je vršio ocenu zakonitosti pravnosnažnih odluka svih sudova u FNRJ u pogledu primene saveznih zakona, i čije sudije bira i razrešava Narodna skupština FNRJ. Zakonima se uređuje kada će suditi u prvom, a kada u drugom stepenu. Analogno, sudije vrhovnih sudova republika i pokrajina koji takođe imaju ovlašćenje da cene zakonitost pravnosnažnih sudskih odluka svih sudova na području za koje su nadležni, bira odgovarajuće predstavničko telo odnosno skupština. Sudije i sudije-porotnike, koji su ravnopravni, sreskih i okružnih sudova bira Narodni odbor sreza odnosno okruga ili grada.

Proklamovana je nezavisnost sudova koji su u potpunosti u svim stepenima odvojeni od upravnih organa. Međutim, pravosuđe, kako je već pomenuto, je sastavni deo jedinstvenog sistema vlasti, ali u funkcionalnom smislu u potpunosti odvojeno od Narodne skupštine kao vrhovnog organa.²⁴ Sudije sude po zakonu, a pravdu izriču u ime naroda. Postupak tj. raspravljanje je javno što omogućava kontrolu od strane građana nad radom sudova i učešće građana u suđenju na posredan način. U skladu sa načelom *Audiatur et altera pars* je zagarantovano pravo odbrane pred sudom uz aktivno učešće suda u toj odbrani, u smislu da je sud u obavezi da pazi da neukost građana i nepoznavanje zakona ne bude na štetu njihovih zakonitih prava. Postupak se vodi na jezicima republika, pokrajina i autonomnih oblasti gde se sud nalazi i građanima koji ne znaju jezik postupka jemči se pravo da se upoznaju sa celokupnim materijalom i da preko

²³ M. Svirčević, 147.

²⁴ T. Kandić, 131.

prevodioca prate rad suda, kao i da se služe svojim maternjim jezikom što doprinosi tome da pravo na odbranu bude u potpunosti ostvarivo. U odlučivanju važi načelo zbornosti, pri čemu je radi demokratizacije sudstva omogućeno i neposredno učešće građana u suđenju, ustanovom sudija-porotnika koji su sa redovnim sudijama ravnopravni.²⁵

Nadležni viši sudovi imaju pravo kontrole i nadzora nad radom nižih sudova u okvirima postavljenim zakonom, kao i pravo da izmene odluku nižeg suda, što znači da je moguća samo sudska kontrola nepravnosnažne sudske odluke u skladu sa načelom nezavisnosti i zakonitosti.

2.1.2 Zakonsko uređenje sudske vlasti- Zakon o uređenju narodnih sudova - lex generalis

Zakon FNRJ koji uređuje sudstvo sudove naziva narodnim, baš kao i jedan boljševički dekret iz 1918. godine, koji je poslužio kao model našem zakonu kojim su derogirani pravni propisi Kraljevine Jugoslavije, uz jednu značajnu razliku, a to je da je našim sudovima ipak ostavljena mogućnost da u određenim slučajevima primenjuju ranije pravo, u onoj meri u kojoj nije u suprotnosti sa socijalističkim shvatanjima i zakonima nove vlasti, što je najčešće u slučaju pravnih praznina.²⁶ Zakonom je predviđena dalja federalizacija odredbom o jeziku postupka; postupak se vodi na jezicima narodnih republika, autonomnih pokrajina i autonomnih oblasti gde se sud nalazi, međutim do osnivanja novih autonomnih pokrajina i oblasti nije došlo, te je jedino osnovan Vrhovni sud Vojvodine.²⁷

Zakon o uređenju narodnih sudova koji je kako je već pomenuto bio usvojen Zakon o uređenju sudova DFJ sa izmenama i dopunama od strane skupštine, ponovo je izmenjen 1948. godine. Izmene su se ticale stvarne nadležnosti sreskih i okružnih sudova u prvom stepenu, a za koju je Zakonom o izmenama Zakona o narodnim sudovima bilo određeno da će važiti do donošenja propisa kojim će biti uređena njihova nadležnost.²⁸

²⁵ J. Đorđević, 390-391.

²⁶ M. Petrović, M. Prica, 88, 104.

²⁷ N. Žutić, 61.

²⁸ Zakon o izmeni Zakona o uređenju narodnih sudova, „*Službeni list FNRJ*“, br. 38, 1948.

2.1.3. Zakonsko uređenje sudske vlasti – Zakon o uređenju i nadležnosti vojnih sudova u Jugoslovenskoj armiji- lex specialis

Iste godine kad je usvojen Zakon o narodnim sudovima, donesen je i Zakon o uređenju i nadležnosti vojnih sudova u Jugoslovenskoj armiji. Njime su osnovani vojni sudovi divizija, Vojni sud pomorske flote i Vojni sud za grad Beograd isključivo kao prvostepeni sudovi, dok su Vojni sud Mornarice, Vojni sud korpusa narodne odbrane, vojni sudovi armija u zavisnosti od slučaja prvostepene ili drugostepene instance. Na vrhu sudske piramide nalazio se Vrhovni sud jugoslovenske armije, koji je odlučivao, za najslabije i najteže slučajeve u prvom stepenu, kao i u drugom stepenu u odnosu na odluke vojnih sudova armije, Mornarice, Korpusa narodne odbrane i Vojnog suda za Beograd, dok je po žalbi na odluke vojnih sudova divizije i Vojnog suda pomorske flote rešavao kada je bila izrečena smrtna kazna. U njegovoj nadležnosti bilo je odlučivanje po vanrednim pravnim lekovima, rešavanje sukoba nadležnosti i davanje obaveznih uputstava po pitanjima sudske prakse iz oblasti vojnokrivičnog prava. U prelaznim i završnim odredbama predviđeno je da vojne sudove može po potrebi ukidati ili osnivati Ministar narodne odbrane.²⁹

2.1.4. Zakon o državnoj arbitraži

Za rešavanje sporova između samih preduzeća umesto sudova bila je nadležna arbitraža, kao ekonomsko-političko telo, koje je za rešavanje privrednih sporova ustanovljeno i u FNRJ.³⁰ Zakon o državnoj arbitraži je donesen 1947. godine, a već nakon dve godine ovo upravno telo dobija obeležja sudske organe (zbornost u suđenju, jačanje principa zakonitosti umesto principa oportuniteta).³¹ Ustanova arbitraže preuzeta je iz sovjetskog sistema, uz razliku da je u SSSR-u rešavanje od strane državne arbitraže kao upravno-administrativnog organe isključivo, dok je u Jugoslaviji u pogledu nadležnosti, osim obaveznog imala i ugovorni karakter. Ustanovljena je Zakonom o

²⁹ Zakon o izmenama i dopunama Zakona o uređenju i nadležnosti vojnih sudova u Jugoslovenskoj armiji od 24. avgusta 1945. godine, *Službeni list FNRJ*, br. 58, 1946.

³⁰ M. Petrović, M. Prica, 95

³¹ Radivoj Ilić, „Trideset godina pravosuđa u SFR Jugoslaviji“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu- tematski broj- „Trideset godina pravosuđa u socijalističkoj Jugoslaviji“*, 1975, 84.

rešavanju imovinskih sporova putem državne arbitraže 1946. godine, a potom reorganizovana Zakonom o državnoj arbitraži iz 1947. godine, kojim su osnovane sreske, gradske, oblasna, pokrajinska, republikanske, Savezna i Glavna državna arbitraža čiji je zadatak bio da ostvari nadzor i jedinstvo načela u potupku donošenja arbitražnih odluka, a takođe je mogla da meritorno reši svaki spor koji je već bila rešila neka niža arbitraža, u roku od 60 dana. Odluke arbitražnih veća imale su karakter sudskih pravnosnažnih odluka u odnosu na koje nije bilo postojalo pravo žalbe. Odluke arbitražnih veća imale su karakter sudskih pravnosnažnih odluka u odnosu na koje nije bilo postojalo pravo žalbe.³² Nakon dve godine ovo upravno telo dobija obeležja sudskog organa (zbornost u suđenju, jačanje principa zakonitosti umesto principa oportuniteta), pri čemu se širi i njena nadležnost na odlučivanje i izricanje kazni za privredne prestupe privrednih organizacija. Prerastanje arbitraže u privredni sud posledica je uspostavljanja i jačanja samoupravljanja u privredi, kao i promena u planiranju, na tržištu i u odnosima privrednih subjekata.³³

2.1.5. Zakon o upravnim sporovima

Upravni spor kao pravni institut uveden je Zakonom o upravnim sporovima iz 1952. godine. Međutim, zakonom nije ustanovljen upravni sud kao sud posebne nadležnosti, kakav postoji u savremenom domaćem pravosudnom sistemu, već je rešavanje povodom ocene zakonitosti pojedinačnih akata državnih organa bilo u nadležnosti posebnih veća Vrhovnog suda FNRJ i republičkih vrhovnih sudova. Osim u slučaju upravnog spora u oblasti socijalnog osiguranja, sud nije bio ovlašćen da rešava kao u sporu pune jurisdikcije tj. da poništavajući upravni akt, reši samu upravnu stvar.³⁴ U sistemu jedinstva vlasti, kao i u sistemu podela vlasti, sudovi su

³² Zakon o državnoj arbitraži, *Službeni list FNRJ*, br. 107, 1947.

³³ Govor Aleksandra Rankovića pred Saveznom narodnom skupštinom, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954, Predgovor 5-23.

³⁴ Slavoljub Popović, „Uloga upravnog spora u zaštiti prava građana i organizacija“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu- tematski broj- „Trideset godina pravosuđa u socijalističkoj Jugoslaviji“*, 1975, 7-8.

ovlašćeni da vrše kontrolu uprave, ali ne i obrnuto, što govori u prilog nezavisnosti sudstva u odnosu na upravne organe vlasti.³⁵

2.2. Sudska vlast u prvim godinama faze samoupravnog socijalizma (1953-1954)

Nova faza u razvoju Federativne Narodne Republike Jugoslavije formalno započinje donošenjem ustavnog zakona 1953. godine, međutim *de facto* faza samoupravnog socijalizma počela je u proleće 1950. godine uvođenjem samoupravljanja. Dolazi do decentralizacije i samoupravnog razdržavljenja države, prenošenjem kako je ranije rečeno, ovlašćenja sa saveznih organa na republičke, kao i prenošenjem pojedinih ovlašćenja državnih organa u upravljanju privredom na privredne organizacije i radničke organe upravljanja (podruštavljanje države).³⁶ Ustavnim zakonom je samo formalno bio ustanovljen novi politički sistem koji se zasniva na borbi za socijalističku demokratiju, do tada nepoznatu ustanovu samoupravljanja i deetatizaciji.³⁷ Savezna narodna skupština je i dalje vrhovni nosilac vlasti i predstavnik narodnog suvereniteta. Ona je zadržala dvodomno uređenje, međutim ranije posebni dom Narodno veće, postaje deo Saveznog veća kao jednog doma, dok se kao drugi dom ustanovljava Veće proizvođača. I dalje postoji jedinstvo vlasti koja je u rukama zakonodavnog i ustavotvornog tela, međutim, Prezidijum³⁸ zamenjen je predsednikom države odgovornim legislativi, koji ima ovlašćenja šefa države i predsednika Saveznog Izvršnog Veća, koje je zamenilo Vladu FNRJ uz umanjenu samostalnost.³⁹

³⁵ Momčilo Dimitrijević, „Sudska funkcija i njen položaj u našem sistemu“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu- tematski broj- „Trideset godina pravosuđa u socijalističkoj Jugoslaviji“*, 1975, 21.

³⁶ N. Žutić, 62.

³⁷ T. Kandić, 124.

³⁸ Donošenjem Ustavnog zakona Skupština stalno zaseda, te nije potreban Prezidijum koji bi

obavljao poslove koji spadaju u nadležnost Skupštine između dva zasedanja.

³⁹ Čl. 79-82, Ustavni zakon o osnovama društvenog i političkog uređenja Federativne Narodne Republike Jugoslavije i saveznim organima vlasti, *Službeni list FNRJ*, br.3, 1953.

2.2.1. Uređenje sudske vlasti Zakonom o sudovima

Uvođenjem samoupravljanja počela je nova faza i u razvoju sudskog sistema, decentralizacije i federalizacije sudske vlasti, naročito odredbom novog zakona, kakva nije postojala u ranijem zakonu, o Vrhovnom sudu Vojvodine, koji ima ista ovlašćenja kao republički vrhovni sudovi.⁴⁰ Zakon o sudovima predstavlja napuštanje sovjetskog normativnog i zakonodavnog uzora.⁴¹ S obzirom na to da Ustavni zakon ne sadrži odredbe kojim se uređuje sudska vlast, norme Zakona o sudovima donesenog po proceduri za donošenje ustava 1954. godine, imaju karakter ustavnih normi i derogiraju Glavu XIII Ustava FNRJ iz 1946. godine koja u načelu uređuje sudstvo, i Zakon o uređenju narodnih sudova. Organizacija i nadležnost redovnih sudova u odnosu na raniji zakon ne trpi izmene, ali je objedinjavajuća uloga Saveznog vrhovnog suda pojačana.⁴²

2.2.1.1 Organizacija sudskog sistema

Prema članu 1. sudsku funkciju u FNRJ vrše redovni, privredni i vojni sudovi. Zakon o sudovima uređuje organizaciju i opštu nadležnost redovnih sudova opšte nadležnosti, dok uređenje i nadležnost privrednih i vojnih sudova, koji su takođe redovni sudovi, samo posebne nadležnosti, ostavlja posebnim zakonima.⁴³ U isključivoj je nadležnosti savezne države, ne i republika, da ustanovljava i uređuje organizaciju sudstva na opšti način putem saveznih zakona. Najviša sudska vlast i dalje pripada Saveznom vrhovnom sudu⁴⁴, koji ima kasaciona ovlašćenja i obezbeđuje jedinstvenu primenu zakona.

Redovni sudovi su sreski, okružni, republički i pokrajinski vrhovni sudovi, kao i Savezni vrhovni sud. Savezni vrhovni sud, Vrhovni privredni sud i Vrhovni vojni sud bili su federativni sudovi nadležni za teritoriju cele države.⁴⁵

⁴⁰ N. Žutić, 62-63.

⁴¹ G. Ilić, 189.

⁴² N. Žutić, 63.

⁴³ Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁴⁴ Jedno vreme bio je i prizivni sud najvišeg ranaga koji odlučuje o zakonitosti svih odluka sudova u FNRJ. – Vid. G. Ilić, 191.

⁴⁵ G. Ilić, 193.

2.2.1.2 Ustavna načela

Osnovna ustavna načela na kojima počiva sudski sistem FNRJ su načelo nezavisnosti i saradnje sa ostalim organima vlasti i drugim sudovima, legaliteta (zakonitosti), jednakost građana pred zakonom i sudom (pravo na jednak pristup sudu i sudsku zaštitu), višestepenosti (posledica prava na pravni lek), javnog raspravljanja i zbornosti suđenja, kao i profesionalnosti i porotnog suđenja, pri čemu važi princip ravnopravnosti pozivnih i povremenih sudija. Pojedina načela Zakon o sudovima ne pominje eksplicitno, a reč je o jedinstvu celokupnog sudskog sistema, načelu sudske kontrole uprave i federalnom načelu.⁴⁶

Osnovno načelo na kojem počiva sudska vlast svih država jeste načelo nezavisnosti koje proizilazi iz načela podele vlasti. Međutim, iako državno uređenje i nakon reformi počiva na jedinstvu vlasti, zakonom se izričito proklamuje nezavisnost sudova⁴⁷, kao posebnih organa koji u jedinstvenom sistemu vlasti vrše sudsku funkciju, pritom su oslobođeni bilo kakvog uticaja upravnih i izvršnih organa.⁴⁸ U odnosu na sistem podele vlasti u sistemu jedinstva vlasti sudstvo je ipak zavisnije od zakonodavne vlasti jer je zakonodavni organ taj koji je nosilac celokupne državne vlasti.⁴⁹ I dok se s jedne strane zabranjuje mešanje ostalih državnih organa u rad sudova, s druge strane se radi što efikasnijeg vršenja sudske funkcije ustanovljava obaveza pružanja pravne pomoći sudovima kako od strane drugih sudova, tako i od strane upravnih organa. Ova obaveza je uzajamna, te su i sudovi dužni da pružaju pomoć drugim organima u granicama svoje opšte nadležnosti.⁵⁰

⁴⁶ Mirko Perović, „Pravosudni sistem u Jugoslaviji“, Priručna biblioteka za pravna i društvena pitanja „Savremena administracija“- izdavačko-štamarsko preduzeće, Beograd 1961, 12-30.

⁴⁷ Iako postoje normativne garancije načela nezavisnosti sudova u smislu njihovog proklamovanja ustavom ili zakonom, neophodno je da i sam sudija bude lično nezavisan, kao i da u državi postoje stvarni uslovi za ostvarenje ovog načela.

⁴⁸ Čl.7, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁴⁹ M. Dimitrijević, 22.

⁵⁰ Čl.14, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

Tesno povezani sa načelom nezavisnosti jesu principi samostalnosti i nepristrasnosti koji se sastoje u tome da sud vrši sudsku funkciju i odlučuje na osnovu zakona i drugih propisa donesenih na osnovu zakona, Savezne i republičkih narodnih skupština.⁵¹ Radi očuvanja nepristrasnosti zakon predviđa ustanovu izuzeća sudija, kao i nespojivost obavljanja sudijske funkcije.

Ustanovljavanje i ukidanje sudova može se vršiti samo saveznim zakonom, budući da je zakonsko regulisanje materije uređenja sudova isključivo u kompetenciji federacije. Jedino je savezna država ovlašćena da vrši izmene opšteg sudskog sistema ili sistema određene vrste sudova. Takođe, i za određivanje nadležnosti sudova nadležna je federacija, dok republika može je zakonom samo proširiti i dopuniti.⁵² Osnivanje, ukidanje, određivanje mesne nadležnosti i sedišta okružnih sudova je u nadležnosti republika, tj. republičkih skupština.⁵³

Postupak u kome se pruža pravna zaštita uređuje se procesnim zakonodavstvom u skladu sa principom na jednak pristup sudu tj. pružanje pravne zaštite bez diskriminacije, kao jednim od osnovnih građanskih prava.⁵⁴

Jedno od osnovnih procesnih prava jeste pravo na pravnu zaštitu koje obuhvata i pravo na pravni lek. Pravom na pravni lek omogućava se ostvarivanje zakonitosti sudskih odluka. Zakon predviđa pravo žalbe višem sudu protiv prvostepenih odluka i na taj način afirmiše načelo dvostepenosti, tj. višestepenosti.⁵⁵ Procesnom zakonodavstvu se ostavlja da predvidi vrste sudskih odluka i uslove pod kojim one podležu oceni viših sudova.⁵⁶ Sreski sudovi su nadležni samo u prvom stepenu, dok okružni mogu biti i prvostepni i

⁵¹ Čl. 3, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁵² Čl. 2, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁵³ G. Ilić, 191.

⁵⁴ Čl. 5, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁵⁵ Čl.6, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁵⁶ Čl.9, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

drugostepeni sudovi koji odlučuju po žalbi. Vrhovni sudovi republika i pokrajina nadležni su da odlučuju povodom vanrednih, ali i redovnih pravnih lekova. Savezni vrhovni sud odlučuje kao poslednja instanca u krivičnim i građanskim pravnim stvarima povodom redovnog ili vanrednog pravnog leka.⁵⁷

Načelo javnosti, tj. javnost sudskih rasprava, kao i javno izricanje presude doprinosi poverenju građana u sudstvo. Od ovog procesnog načela može se odstupiti u izuzetnim situacijama propisanim procesnim zakonima.⁵⁸

Prema slovu Zakona o sudovima suđenje se po pravilu vrši u veću u kom učestvuju stalne i povremene sudije ili samo stalne sudije.⁵⁹ U redovnim sudovima (opšte nadležnosti) sudije-porotnici učestvuju u radu samo prvostepenih veća, dok su drugostepena veća sastavljena od sudija po pozivu. Zakonom se određuje u kojim slučajevima će sud suditi u inokosnom sastavu, tj. sudija pojedinac, kao i kada vrhovni sudovi rešavaju u opštim sednicama i sednicama sudskih odeljenja. U krivičnim stvarima nadležnost sudije pojedinca određena je Zakonom o krivičnom postupku, a što se tiče građanskih, inokosno odlučivanje je pravilo u vanparničnim i izvršnim predmetima.

Jedno od osnovnih pravosudnih načela jeste načelo profesionalnosti sudstva, što ima za posledicu to da sudijsku funkciju može obavljati samo lice koje ima završen pravni fakultet i položen sudijski ili advokatski ispit, uz mogućnost polaganja ispita i naknadno, godinu dana nakon izbora. Zakon je ukinuo mogućnost da sudijsku dužnost vrše laici.⁶⁰ Nasuprot ovom načelu jeste načelo porotnog suđenja, koje omogućava da funkciju suđenja vrše i lica koja nemaju pravničko obrazovanje. Ovim se ostvaruje pravo građana na neposredno učešće u radu suda. Sudije po pozivu (profesionalne, stalne) i sudije-porotnici ravnopravni su u suđenju (u dokaznom postupku i postupku odlučivanja), ali ne i u pripremanju suđenja.⁶¹

⁵⁷ G. Ilić, 191.

⁵⁸ Čl.8, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁵⁹ Čl. 13, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁶⁰ G. Ilić, 192.

⁶¹ Čl. 11, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

Novi zakon u pogledu porotnog suđenja u formi mešovitog suda u kome su pozivne i porotne sudije ravnopravne prilikom odlučivanja o pravnim i činjeničnim pitanjima, a koje je uvedeno po uzoru na sovjetski sistem pravosuđa još 1946. godine, nije vršio izmene.⁶²

2.2.1.3. Opšta nadležnost redovnih sudova

Iako se govori o organizaciji i nadležnosti redovnih sudova, pri čemu se kao redovni sudovi navode sreski, okružni i vrhovni sudovi republika, autonomnih pokrajina i Savezni Vrhovni sud, a ne i privredni i vojni sudovi o kojima su kasnije doneseni posebni zakoni, reč je zapravo o klasifikaciji⁶³ na sudove opšte i posebne nadležnosti, koja postoji u današnjem sudstvu i predviđena je članom 11 važećeg Zakona o uređenju sudova, ali je ondašnji zakon formalno ne poznaje.

2.2.1.3.1. Sreski sudovi

Stvarna nadležnost: odlučuju u prvom stepenu u građanskim, krivičnim i drugim predmetima koji su im stavljeni u nadležnost, sprovode izvršenje i vrše druge poslove određene zakonom.⁶⁴

Mesna nadležnost: osnivaju se za područje jednog sreza ili grada ili za područje sreza i grada ili za deo sreza ili grada. Jedan sreski sud ne može se osnovati za područje više srezova, dok se za jedan srez odnosno grad može osnovati više sreskih sudova. Osnivanje, ukidanje i određivanje teritorijalne nadležnosti i sedišta utvrđuje se odlukama republičke odnosno pokrajinske narodne skupštine, dok inicijativa može poticati od nadležnog narodnog odbora.⁶⁵

⁶² Čedomir Stevanović, „Neka pitanja u vezi sa učešćem građana u suđenju“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu- tematski broj- „Trideset godina pravosuđa u socijalističkoj Jugoslaviji“*, 1975, 70.

⁶³ Na osnovu predloga Nacionalnog komiteta oktobra 1944. godine, Glavni Narodni Odbor pristupio je organizovanju redovnih sudova (opštinskih, sreskih i okružnih) u Srbiji iste godine kao sudova opšte nadležnosti. Vojni sudovi kao sudovi posebne nadležnosti su formirani odlukom Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke Vojske Jugoslavije- Dimitrije Kulić, „Nastanak jugoslovenskog pravnog sistema“, *Zbornik radova Pravno-ekonomskog fakulteta u Nišu*, 1965.

⁶⁴ Čl. 17, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁶⁵ Čl. 18, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

2.2.1.3.2. Okružni sudovi

Stvarna nadležnost: okružni sudovi se takođe javljaju kao prvostepeni sudovi u građanskim i krivičnim stvarima, ali i kao drugostepeni kada odlučuju u postupku po pravnom leku protiv odluka prvostepenih sudova, rukovode istragom i vrše druge poslove određene zakonima.⁶⁶

Mesna nadležnost: okružni sudovi se osnivaju za područje dva ili više sreskih sudova. Kao i u slučaju sreskih sudova, republičko odnosno pokrajinsko predstvaničko telo odlučuje o osnivanju, ukidanju, određivanju teritorijalne nadležnosti i sedišta pojedinih okružnih sudova, dok inicijativa može poteći od odgovarajućeg narodnog odbora.⁶⁷

2.2.1.3.3. Vrhovni sudovi

Republički vrhovni sudovi stvarno su nadležni da rešavaju u građanskim, krivičnim i drugim stvarima povodom redovnih i vanrednih pravnih lekova. S obzirom na to da u ovom periodu još uvek nema upravnih sudova kao redovnih sudova posebne nadležnosti, rešavanje upravnih sporova povereno je ovim sudovima. Takođe, oni rešavaju sukobe nadležnosti između sudova i republičkih upravnih organa, kao i između sudova i narodnih odbora na teritoriji odnosno republike za čiju je teritoriju vrhovni sud ustrojen. Što se tiče odredaba o rešavanju sukoba nadležnosti između samih redovnih sudova sa teritorije republike, one su sadržane u procesnim zakonima. Nadležnost Vrhovnog suda AP Vojvodine ista je kao i nadležnost republičkog.⁶⁸

Savezni vrhovni sud takođe je stvarno nadležan da rešava u krivičnim i građanskim stvarima kao poslednja istanca povodom redovnih i vanrednih pravnih lekova, kao i upravnim sporovima. Rešava i sukobe nadležnosti između sudova i saveznih organa uprave

⁶⁶ Čl. 19, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁶⁷ Čl. 20, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁶⁸ Čl. 21-22, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

u veću od pet sudija, između redovnih i vojnih sudova, kao i između redovnih i privrednih sudova.

S obzirom na to da je u pitanju najviši sud u državi, ocenjuje zakonitost i odluka Vrhovnog vojnog i Vrhovnog privrednog suda. Tada odlučuje u petočlanim većima koje čine trojica sudija Saveznog Vrhovnog suda, a dvojica Vrhovnog privrednog ili vojnog suda u zavisnosti od toga o čijim se odlukama odlučuje.⁶⁹

2.2.1.4. Sudijska dužnost- primena prava

Zadatak sudova jeste pružanje pravne zaštite svakom zainteresovanom licu (građaninu, ustanovama i organizacijama) pod jednakim uslovima. Sud pruža pravnu zaštitu u zakonom propisanim postupcima, primenjujući pre svega zakone i poštujući prava zagarantovana ustavom. Domaće pravo nije precedentsno pravo, te sudska praksa nije izvor prava, tj. sudovi u postupku pružanja pravne zaštite neće posegnuti za ranijom odlukom u sličnoj stvari i nju primeniti, već će neposredno primeniti zakon. Uprkos tome, sudija ima ipak u izvesnom smislu kreativnu ulogu, kada su u pitanju pravne praznine. Iako načelno sudska praksa i ranije donete presude viših sudova ne obavezuju sudiju, ipak će on voditi računa o tome kako je u nekoj pravnoj stvari odlučio viši sud, pre svega da bi se sprečila izmena ili ukidanje odluke i vraćanje na ponovno odlučivanje. Tako i Zakon o sudovima iz 1954. godine predviđa da pravna shvatanja koja je zauzeo neki od vrhovnih sudova formalno nisu obavezna za niže sudove.

Viši sudovi imaju određena kontrolna ovlašćenja u odnosu na odluke nižih sudova što omogućuje pravilnu primenu prava i ujedinjavanje prakse na područjima okružnih sudova. Naime, sudska veća viših sudova dužna su da nižim sudovima daju primedbe o nedostacima u suđenju koji su uočeni u postupku po pravnom leku. Ukoliko je reč o nedostacima koji su česti ili od većeg značaja, predsednik veća će obavestiti predsednika suda koji može svim ili nekim nižim sudovima ukazati na nedostatke. Pravna shvatanja

⁶⁹ Čl. 25, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

izražena u ovim primedbama sudskog veća ili predsednika suda nisu obavezna za niže sudove.⁷⁰

Kada je reč o pravilnoj primeni prava, treba pomenuti sednicu sudskih odeljenja i opštu sednicu vrhovnih sudova. Sednice sudskih odeljenja održavaju se ukoliko su u vrhovnom sudu obrazovana dva ili više veća za rešavanje građanskih, krivičnih ili upravnih predmeta, dok se opšte sednice održavaju u svim vrhovnim sudovima. Na sednicama sudskih odeljenja ne donose se odluke u konkretnim slučajevima, već se odlučuje o zauzimanju pravnog shvatanja koje obavezuje svako od veća u sastavu tog odeljenja kada treba da donese odluku. Saziva se u slučaju kada postoji nesaglasnost po određenom pravnom pitanju u shvatanjima pojedinih veća ili jedno veće odluči da odstupi od svoje ranije prakse ili od shvatanja koje su usvojila sva veća. Sednica se može sazvati na zahtev predsednika veća ili predsednika suda kada je potrebno zauzeti pravno shvatanje o pitanju o kome veća još nisu odlučivala. Pravno shvatanje obavezuje sva veća u sastavu odeljenja, ali ne vezuju veća koja nisu učestvovala u sednici, kao ni niže sudove. Ovu sednicu činile su sve sudije koje ulaze u sastav veća koja rešavaju predmete iz iste pravne oblasti. Sednica odlučuje apsolutnom većinom glasova, ali je potrebna prisutnost svih članova sednice ili njihovih zamenika. Ukoliko se pojedini članovi protive ili dođe do podele glasova predmet se upućuje na rešavanje opštoj sednici, isto kao i kad su svi članovi veća saglasni da treba odstupiti od pravnog shvatanja usvojenog na sednici (najčešće u slučaju kad se osnuje novo veće ili se izmeni njegov sastav).⁷¹

Opšta sednica vrhovnog suda se saziva u slučaju kada treba zauzeti načelno pravno shvatanje ili shvatanje koje prevazilazi okvire jednog sudskog odeljenja i ima značaj i za druga odeljenja. Opštu sednicu su čine sve sudije i predednik suda, za odlučivanje je potrebna prisutnost 2/3 sudija, a odluke se donose većinom glasova svih sudija. Ova sednica odlučuje o pitanjima značajnim za jedinstvenu primenu zakona povodom pitanja o kome rešava neko veće suda, ukazuje nadležnim organima na nesaglasnost zakona sa ustavom, utvrđuje predloge za donošenje obaveznih tumačenja zakona, podnosi obrazloženo mišljenje o neophodnosti donošenja ili izmene zakona,

⁷⁰ Čl.26, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁷¹ Čl.27-33, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

odlučuje o slučajevima za koje je predviđena njena nadležnost. Pravna shvatanja vrhovnih sudova nisu obavezna za niže sudove, ali jesu za sva veća vrhovnog suda. Međutim, ukoliko je odluka nižeg suda na sednici ukinuta i stvar vraćena na ponovno suđenje, onda je niži sud obavezan da postupi po nalogima u odluci sednice.

Ujednačavanju pravne prakse doprinosila su i shvatanja donesena na opštim zajedničkim sednicama i na zajedničkim sednicama odeljenja Vrhovnog suda NR Srbije i AP Vojvodine, kao i proširena opšta sednica na kojoj učestvuju sudije i predsednik Saveznog vrhovnog suda, predstavnik republičkih i pokrajinskih vrhovnih sudova koji usvajaju načelno mišljenje o određenom pravnom pitanju u slučaju neujednačene pravne prakse, koje takođe nema obavezujući karakter za sudove.⁷² Savezni vrhovni sud ima obavezu da obezbedi objavljivanje Zbirke najvažnijih sudskih odluka, a takođe donosi i uputstva za vođenje evidencije sudske prakse koja se vodi u svim vrhovnim sudovima.⁷³

2.2.1.5 Položaj sudija

2.2.1.5.1 Izbor sudija, prestanak sudijske dužnosti po sili zakona i razrešenje

Druga glava Zakona o sudovima posvećena je izboru sudija, sudija porotnika i predsednika suda. Afirmiše se načelo profesionalnosti i stručnosti sudija propisivanjem obaveznog pravničkog obrazovanja i položenog advokatskog ili sudijskog ispita, uz mogućnost da lice koje se bira za sudiju sreskog ili okružnog suda ovaj ispit položi u roku od godinu dana od izbora, uz dodatni uslov prethodne prakse na pravničkim poslovima u trajanju od tri godine za ova lica. Ostali uslovi predviđeni za obavljanje sudijskog poziva su državljanstvo FNRJ i moralna podobnost u vidu negativnog uslova; neosuđivanost za krivično delo⁷⁴ koje potencijalnog sudiju čini moralno nepodobnim. Uz ispunjenje ova dva uslova, za sudiju mogu biti izabrani i profesori pravnih nauka na bilo kom fakultetu koji ne moraju imati položen stručni ispit, niti propisanu praksu. Kada je reč o sudijama porotnicima uz

⁷² G. Ilić, 191.

⁷³ Čl. 35-45, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁷⁴ Reč je o krivičnim delima izvršenim sa umišljajem, prvenstveno teža krivična dela, ali i ona lakša učinjena iz koristoljublja ili drugih niskih pobuda. Osim ovih osnovnih kriterijuma, prilikom ocene moralne podobnosti, uzimaju se u obzir i druge okolnosti pod kojima je izvršeno krivično delo.

uslove koji se tiču državljanstva i moralne podobnosti, potrebno je i da imaju izvršenih 27 godina, kao i da poseduju sposobnost⁷⁵ da vrše sudijsku dužnost, a koja se ne odnosi na stručnu sposobnost. Izbor sudije po pozivu je stvar političke ocene koju vrši predstavničko telo.⁷⁶ Radi potpunijeg ostvarenja načela nepristrasnosti sudija i zbog mogućih sukoba interesa za sudiju nekog suda ne može biti izabrano lice koje je sudiji u tom sudu bračni drug, srodnik u pravoj liniji ili u pobočnoj do drugog stepena. Ova zabrana kada su u pitanju sudije porotnici odnosi se na isto sudeće veće, ne i na sam sud.⁷⁷

Sudije Saveznog vrhovnog suda kao i ranije birala je Savezna narodna skupština, dok je republička odnosno pokrajinska skupština birala sudije odgovarajućih vrhovnih sudova. Sudije okružnih sudova biraju republičke odnosno skupština AP Vojvodine i Narodni odbor Autonomne Kosovsko-metohijske Oblasti. Što se tiče sudija i sudija porotnika sreskih sudova ranije ustavne odredbe nisu izmenjene, te ih i dalje biraju narodni odbori sreza ili grada, tj. narodni odbori okruga ili grada ako je reč o sudijama porotnicima okružnih sudova. Sudije vrhovnih i okružnih predlagali su poslanici ili izborna veća, a sudije sreskih organi uprave nadležni za poslove pravosuđa, pri čemu odbornici imaju pravo inicijative. Pravo predloga kandidata ovlašćenim predlagračima imali su predsednici sudova.⁷⁸ Predlog za izbor porotnika okružnih sudova podnosi komisija koju čine predstavnici narodnih odbora sa područja suda i predstavnika organa uprave za poslove pravosuđa, koji je ujedno i predsednik komisije, a ukoliko se izbor vrši za sreske sudove predlog daje komisija za izbore narodnih odbora uz prethodnu saglasnost predsednika suda. Pre stupanja na dužnost sudije daju izjavu kojom se svečano obavezuju da se prilikom vršenja dužnosti pridržavaju ustava i zakona, da će biti savesni i nepristrasni, kao i da će štiti socijalistički poredak FNRJ.⁷⁹

⁷⁵ Sposobnost sudije porotnika ceni se s obzirom na njegovo životno iskustvo, na poznavanje prilika kraja u kome obavlja dužnost, kao i odnosa koji se raspravlja pred sudom, na snalažljivost u primeni zakonskih propisa i na poimanje suda kao organa koji odlučuje u skladu sa zakonima.

⁷⁶ Čl. 46, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁷⁷ Čl. 48, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁷⁸ G. Ilić, 192

⁷⁹ Čl. 49-52, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

Sudijska dužnost profesionalnim sudijama traje do razrešenja ili dok im služba ne prestane po sili zakona, dok se porotnici biraju na period od dve godine, uz mogućnost prevremenog razrešenja.⁸⁰

Prestanak službe po sili zakona je u slučajevima kada nadležno izvršno veće (za sudije vrhovnih sudova) ili organ uprave nadležan za poslove pravosuđa (za okružne i sreske sudije) utvrdi da sudija više ne ispunjava uslove koji su propisani za izbor, kad bude osuđen za krivično delo koje ga čini moralno nepodobnim za vršenje dužnosti, kad bude pozvan na odsluženje vojnog roka, kad navrší 70 godina života u kom slučaju će biti penzionisan, a izuzetno postavljen na drugu dužnost. Protiv rešenja o prestanku službe moguće je voditi upravni spor pred Saveznim vrhovnim sudom.⁸¹

Zakonom o sudovima određeni su uslovi i postupak za razrešenje koje vrši predstavničko telo koje ih je izabralo. Postupak se vodi ukoliko sudija sam zatraži da bude razrešen, ukoliko po svom pristanku bude izabran na drugu dužnost ili u drugi sud, kada se utvrdi da nije u mogućnosti da vrši sudijsku dužnost zbog stručne ili moralne nepodobnosti. U slučaju izbora sudije u viši sud, smatraće se razrešenim u nižem sudu. Odredbama o nemogućnosti razrešenja bez saglasnosti sudije, osim u slučaju nesposobnosti, ostvaruje se načelo stalnosti i nezavisnosti. Stručna nesposobnost ceni se na osnovu celokupnog rada i odluka koje je doneo, dok moralna nepodobnost uzimajući u obzir ponašanje i rad sudije kojim se ozbiljno vređa dostojanstvo suda⁸² i dovodi u pitanje nepristrasnost⁸³. Situacije koje se tiču nesposobnosti i sopstvene inicijative za razrešenje odnose se i na sudije porotnike, uz još dva slučaja; kada se utvrdi da porotnik neuredno vrši sudijsku dužnost i ukoliko po proteku izbornog perioda ne bude reizabran, smatraće se razrešenim.⁸⁴ Još jedan slučaj kada će se sudije smatrati razrešenim jeste kada se donese odluka o ukidanju

⁸⁰ Čl. 53, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁸¹ Čl. 91-92, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁸² Pijanstvo, nemoralan život..

⁸³ Upotreba položaja u protivdruštvene svrhe, suđenje protivno zakonu i opšteusvojenim shvatanjima socijalističke zajednice, pridavanje značaju zakonu koji nije deo socijalističkog uređenja FNRJ.

⁸⁴ Čl. 78-79, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

nekoj sreskog ili okružnog suda. Razrešeni sudija Saveznog vrhovnog suda stavlja se na raspolaganje Saveznom izvršnom veću, a sudije ostalih sudova organu uprave za pravosudne poslove u svim situacijama, osim u slučaju razrešenja po sopstvenom zahtevu ili zbog odlaska na novu dužnost.⁸⁵

2.2.1.5.2 Prava i dužnosti sudija

Sudija i sudija porotnik slobodni su u iznošenju mišljenja o svim pitanjima o kojima se odlučuje, pri čemu ne mogu biti pozvani na odgovornost zbog datog glasa, osim ukoliko su zloupotrebili sudijski položaj i glasali protivno svom uverenju u nameri da za sebe ili drugog pribave neku korist ili nanese štetu, čime su izvršili krivično delo, te su odgovorni prema pravilima predviđenim Krivičnim zakonikom.⁸⁶

Imunitet sudijama pruža zaštitu prilikom vršenja sudijske funkcije. Sudije su uživale krivično-procesni, funkcionalni imunitet koji se ogleda u nemogućnosti pritvaranja ili stavljanja u istražni zatvor zbog krivičnog dela učinjenog u vršenju službene dužnosti bez odobrenja disciplinskog veća vrhovnog suda republike ili pokrajine, ukoliko je reč o sudijama sreskih ili okružnih sudova, odnosno izvršnog veća ukoliko je u pitanju sudija vrhovnog suda. Ipak sudije uprkos imunitetu mogu biti krivično gonjene bez ikakvog odobrenja.⁸⁷

Zakonom se afirmiše samostalnost i nezavisnost sudija u odlučivanju zabranom bilo kakvog uticaja na sudiju radi donošenja nezakonite odluke, odnosno vršenja dužnosti protivno zakonu i sopstvenoj savesti. Uticaj na sudiju, kao i zloupotreba sudijske družnosti kažnjavaju se kao krivično delo.⁸⁸

Što se tiče nepokretnosti sudija, ovaj princip zakonom nije predviđen, budući da su sudije sreskih i okružnih sudova mogle biti upućene na rad u drugi sud na određeno vreme (najduže dva meseca, a

⁸⁵ Čl. 89, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁸⁶ Čl. 56, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁸⁷ Čl. 57, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁸⁸ Čl. 58, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

po pristanku sudije i do 6 meseci).⁸⁹ Rešenje o tome donosi predsednik suda kada zbog sprečenosti ili izuzeća sudije ili zbog drugih važnih razloga nije moguće redovno obavljanje poslova u tom sudu. U sreski sud mogu se uputiti sudije okružnog ili sreskog suda sa područja istog okružnog suda, dok u okružni sudija sreskog suda iz tog okruga.⁹⁰

Zakon o sudovima previđa ustanovu izuzeća propisujući da sudija i sudija porotnik ne mogu učestvovati u suđenju ako postoje razlozi predviđeni zakonom o kojima je dužan da obavesti predsednika suda čim za njih dozna. On takođe, ne može vršiti dužnosti niti se baviti poslovima koji nisu u skladu sa njegovim položajem ili koji bi ga sprečili da vrši sudijsku funkciju ili bi doveli u sumnju njegovu nepristrasnost. I o ovim dužnostima i poslovima mora obavestiti predsednika suda, a u slučaju sumnje u njihovu dozvoljenost odlučuje predsednik vrhovnog suda republike ili pokrajine. Ukoliko je reč o sudijama Saveznog vrhovnog suda, odlučuje predsednik tog Suda.⁹¹

Sudije po pozivu imaju pravo na platu, dok je funkcija sudije porotnika počasna i besplatna.⁹²

2.2.1.5.3 Odgovornost sudija

Domaće pozitivno pravo predviđa disciplinsku odgovornost sudija u slučaju povrede radnih obaveza, a to isto čini i Zakon o sudovima iz 1954. godine, propisujući odgovornost za učinjene disciplinske presteupe koji se ogledaju u povredi dužnosti i ugleda sudija. Disciplinsko gonjenje zastareva u roku od godinu dana od izvršenog disciplinskog prestupa. Disciplinski postupak se pokretao na predlog predsednika suda u kome sudija obavlja dužnost, predsednika višeg suda i organa uprave nedležnog za poslove pravosuđa. Postupak je vodilo i odluku donosilo u nejavnoj sednici disciplinsko veće vrhovnog suda. Sudiji zakon garantuje pravo na odbranu pred većem,

⁸⁹ G. Ilić, 192-193.

⁹⁰ Čl. 59, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁹¹ Čl. 63, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁹² Čl. 62, 65, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

a u skladu sa savremenim precesnim načelom, načelom kontradiktornosti propisuje i obavezno izjašnjavanje sudije o razlozima zbog kojih je postupak pokrenut. Kao disciplinske sankcije zakon je predviđao meru pismene opomene i pismenog ukora. Ukoliko su mu u toku jedne godine izrečene dve disciplinske mere, od kojih je jedna pismeni ukor, ne može napredovati u viši platni razred, niti biti izabran za sudiju višeg suda u naredne 2 godine od kad je izrečena poslednja mera.⁹³ Kao najteža sankcija bilo je predviđeno razrešenje o kome je odlučivao odgovarajući predstavnički organ koji je bio nadležan i za izbor sudije. Fakultativno udaljenje sa dužnosti bilo je predviđeno za vreme trajanja postupka za razrešenje, dok je obavezno udaljenje zakon propisivao u slučaju pokretanja krivičnog postupka protiv sudije ili određivanja pritvora.⁹⁴

Disciplinska odgovornost i krivična odgovornost se međusobno ne isključuju, te sudija može biti i krivično procesuiran za krivična dela izvršena u vršenju sudijske dužnosti ili izvan nje.⁹⁵

Sudija i sudija porotnik mogu biti i građanski tj. imovinski odgovorni za štetu koju su svojim nezakonitim radom prouzrokovali državi, dok u skladu sa pravilima o odgovornosti za drugog, država odgovara za štetu koja je prouzrokovana trećim licima uz pravo regresa ukoliko je šteta naneta iz krajnje nepažnje ili namerno. Regresni zahtev zastareva za 6 meseci od dana isplate. Objektivni rok zastarevanja prava na naknadu štete je tri godine od nastale štete, a subjektivni je godinu dana od dana saznanja za štetu i učinioca.⁹⁶

2.2.2 Zakon o privrednim sudovima- *lex specialis*

Zakon o privrednim sudovima usvojen je 1954. godine i njime se ustanovljavaju privredni sudovi, kao redovni sudovi, specijalne nadležnosti radi rešavanja privrednih sporova i drugih pravnih predmeta od značaja za privredu. Sistem privrednih sudova čine okružni, viši i Vrhovni privredni sud. Okružni su prvostepeni, dok su

⁹³ Čl. 70, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁹⁴ G. Ilić, 193

⁹⁵ Čl. 66, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

⁹⁶ Čl. 67, Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, *Službeni list FNRJ*, br. 123, 1954.

viši nadležni u prvom stepenu za složenije pravne stvari, a javljaju se kao drugostepeni u odnosu na odluke okružnih sudova. Vrhovni privredni sud je federativni sud koji je drugostepeni u odnosu na odluke višeg suda, odlučuje po vanrednim pravnim lekovima i donosi opšte uzanse. Odluke kojima donosi opšte uzanse imaju karakter izvora prava u oblasti trgovinskog i delimično obligacionog prava. Odredbe zakona predviđaju da sudije vrhovnog bira Savezna narodna skupština, dok sudije okružnih i viših predstavničko telo republika i AP Vojvodine, okružni i sreski narodni odbori lišeni su ovlašćenja prilikom izbora sudija privrednih sudova, osim kada je reč o narodnom odboru Oblasti Kosova i Metohije koji bira sudije okružnih sudova. Izabrane sudije mogle su biti samo sudije po pozivu.⁹⁷

Privredni sudovi su se razvili iz ranije pomenute državne arbitraže koja je bila nadležna da rešava u privrednim stvarima.

2.2.3 Zakon o vojnim sudovima- *lex specialis*

Treći zakon donesen 1954. godine, kojim je uređeno sudstvo, bio je Zakon o vojnim sudovima, koji je kao i Zakon o privrednim sudovima bio *lex specialis* u odnosu na osnovni Zakon o sudovima. Sadržao je odredbe o organizaciji vojnog pravosuđa, funkcionalne, kao i procesne norme o posebnim pravilima postupka pred vojnim sudovima. I vojni sudovi su redovni sudovi koji mahom odlučuju u krivičnopравnim stvarima. Nadležnost je određena prema personalnom i objektivnom kriterijumu. Prema personalnom vojni sud je nadležan za suđenje za sva krivična dela izvršena od strane vojnih lica, a prema objektivnom za vojna krivična dela učinjena od strane civila. Zakon ustanovljava i mogućnost proširenja nadležnosti, tj. atrakcije nadležnosti u slučaju saizvršilaštva vojnih i civilnih lica.

Prvostepene vojne sudove osnivao je Vrhovni komandant oružanih snaga za određenu vojnu teritoriju. Vrhovni vojni sud, kome je jedini nadređeni bio Savezni vrhovni sud, bio je nadležan za celokupnu teritoriju federacije i rešavao je po redovnim i vanrednim pravnim lekovima. Sudijsku dužnost obavljale su profesionalne sudije i sudije-porotnici. Profesionalne sudije morale su biti oficiri pravne struke, koje su imale položen ispit za kapetana pravne struke, sudijski ili advokatski ispit. Zakonom je bio uređen i poseban disciplinski

⁹⁷ G. Ilić, 196.

postupak i bio je predviđen relativni krivično-procesni imunitet za dela izvršena prilikom vršenja sudijske funkcije.⁹⁸

U krivičnom postupku pred vojnim sudovima branilac je jedino mogao biti oficir ili vojni službenik oficirskog ranga ukoliko je predmet postupka bilo krivično delo povrede unutrašnjeg pravnog poretka Jugoslovenske narodne armije ili ako je u toku postupka moglo doći do otkrivanja vojne tajne. Pravničko obrazovanje nije bilo postavljeno kao uslov za vršenje funkcije branioca, ali se preporučivalo.⁹⁹

3. DALJI USTAVNI RAZVOJ SUDSTVA U JUGOSLAVIJI

U daljem tekstu dat je kratak osvrt na dalji razvoj sudstva u Jugoslaviji na osnovu ustavnih odredbi Ustava SFRJ iz 1963, amandmana i Ustava iz 1974. godine.

3.1. Ustav SFRJ iz 1963.

Ustav SFRJ iz 1963. godine poznat je kao Samoupravna povelja, budući da još izričitije proklamuje načelo društvenog samoupravljanja kao osnovnog principa političkog sistema i društvene zajednice. Iako je zadržano federativno uređenje, značaj republika je umanjen. Što se tiče sudske vlasti većih izmena nije bilo, osim što je ustanovljena kontrola ustavnosti i zakonitosti kao ustavno ovlašćenje koje je povereno ustavnom sudstvu.¹⁰⁰ Najviši sud u državi je preimenovan u Vrhovni sud Jugoslavije, dok se pod jurisdikcijom Vrhovnog suda Srbije, na osnovu Ustava SR Srbije, našla celokupna teritorija Republike Srbije. Ukinut je Vrhovni sud AP Vojvodine, a otvorena su odeljenja Vrhovnog suda Srbije u Novom Sadu i Prištini.¹⁰¹ Međutim, ustavnim amandmanima ponovo je ustanovljen Vrhovni sud Vojvodine, a po prvi put i Vrhovni sud Kosova, pojačana

⁹⁸ Ibid, 198.

⁹⁹ Ibid, 199.

¹⁰⁰ Više o ustavnom sudstvu- Vid. Dimitrije Kulić „Ustavnost i ustavno sudstvo“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu*, XXII, 1982, 45-62. i Dimitrije Kulić „Kontrola ustavnosti zakona u funkciji i nadležnosti jugoslovenskih ustavnih sudova“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu* XXIII, 1983, 43-50.

¹⁰¹ N. Žutić, 63-64.

su ovlašćenja republika i pokrajina u oblasti pravosuđa na uštrb savezne države oduzimanjem prava da uređuje organizaciju i nadležnost sudova, osim ukoliko nije reč o pravosudnim državnim organima federacije.¹⁰² Umesto federativnog, postoji republički centralizam i etatizam.¹⁰³

3.2. Ustav SFRJ iz 1974.

Ustav se zasniva na amandmanima¹⁰⁴ donetim na Ustav iz 1963. godine, koji za federaciju ostavlja jako malo kompetencija u oblasti pravosuđa. U ovom periodu u SFRJ svaka republika i pokrajina sama uređuje organizaciju i nadležnost sudstva, donosi krivični zakonik, uz izuzetak opšteg dela, taksativnog nabiranja saveznih krivičnih dela i odredaba o postupku koji ostaju u nadležnosti savezne države. Država je u velikoj meri konfederalizovana¹⁰⁵ s obzirom na pravo pokrajina da donose sopstvene ustave.¹⁰⁶

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Posmatrajući organizaciju i nadležnost redovnih sudova u odnosu na raniji zakon, one ne trpe izmene, a o novinama koje Zakon o sudovima donosi govorio je Aleksandar Ranković, potpredsednik Saveznog izvršnog veća, pred zakonodavnim odborima i samom Saveznom narodnom skupštinom. U svojim govorima on je istakao kako će novi zakon doprineti da sudstvo ide u korak sa opštim društvenim i političkim razvojem i progresom. U odnosu na raniji,

¹⁰² Ibid, 66.

¹⁰³ Ibidem, fn. 23.

¹⁰⁴ O položaju Saveznog i ostalih vrhovnih sudova prema amandmanima i novom ustavu- Vid. Slavko Marković „Pravosudni sistem u Srbiji i zaštita prava građana“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu- redovni i tematski broj- „Ustavne promene u SR Srbiji*, XVIII, 1988, 37-41.

¹⁰⁵ N. Žutić, 68-69

¹⁰⁶ O izmenama u odnosu na ustav iz 1963. godine- Vid. Dimitrije Kulić, „Promene u ustavnom sistemu Jugoslavije od ustava SFRJ 1963. do ustava SFRJ 1974. godine“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu*, 1977, 73-96. i Dimitrije Kulić, „Novi ustav i ustavne promene“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu- vanredni broj posvećen novim ustavima*, 1974, 35-50.

novi zakon ide korak dalje u učvršćivanju zakonitosti i razvijanju i jačanju socijalističkih odnosa i prava građana. Ovim zakonom se po prvi put eksplicitno navodi pravničko obrazovanje, tj. svršen pravni fakultet, kao uslov koji sudija po pozivu mora ispunjavati. Uz ovaj uslov, svaki sudija mora ispunjavati i niz drugih kvaliteta, prema rečima Rankovića, on mora biti odan svojoj socijalističkoj zajednici i imati marksističke poglede na svet, kao i određeno životno iskustvo, ali i sposobnost da pravilno primeni zakon u skladu, i u duhu socijalističkog zakonodavstva. Za razliku od zakona iz 1946. godine, ovaj kao redovne sudove koji rešavaju posebne vrste sporova, pored vojnih, pominje i privredne sudove. Njime se uređuje organizacija i nadležnost redovnih sudova opšte nadležnosti, dok uređenje i nadležnost privrednih i vojnih sudova tj. redovnih sudova posebne nadležnosti, ostavlja posebnim zakonima. Redovni sudovi su sreski, okružni, republički i pokrajinski vrhovni sudovi, kao i Savezni vrhovni sud. Savezni vrhovni sud, Vrhovni vojni sud i Vrhovni privredni sud kao najviše sudske instance, bili su federativni sudovi nadležni za teritoriju cele države uz ovašćenje Saveznog vrhovnog suda da vrši ocenu zakonitosti pravnosnažnih odluka ovih sudova što daje objedinjavajuću ulogu u primeni prava Saveznom vrhovnom sudu i afirmiše načelo jedinstvenog pravosudnog sistema. Jedna novina, na koju je u govoru ukazao Aleksandar Ranković, odnosi se na položaj sudija okružnog suda, tj. izbor i razrešenje. Prema ranijim propisima sudije i sudije-porotnike birali su narodni sreski odbori na teritoriji okružnih sudova. Ovaj postupak je bio skup, dug i komplikovan jer je između ostalog bilo teško postići saglasnost, s obzirom na to da je moglo učestvovati i više odbora. Prema novim rešenjima profesionalne sudije biraju republičke narodne skupštine, Narodna skupština AP Vojvodine ili Narodni odbor Autonomne Kosovsko-metohijske oblasti, dok se postupak izbora sudija-porotnika nije promenio.

Što se tiče daljih proučavanja ona bi se mogla kretati u dva smera. Pre svega, budući da osim navedenih novina u sudskom sistemu, nakon razlaza Tito-Staljin, dolazi i do novina u smislu uvođenja samoupravljanja i društvene svojine, to bi se dalje istraživanje moglo detaljnije pozabaviti ovim osobenostima jugoslovenskog pravnog i političkog sistema. A s druge strane, budući da je dat prikaz opšte nadležnosti redovnih sudova samo prema Zakonu o sudovima rad bi mogao biti podloga za istraživanje nadležnosti sudova u krivičnim, građanskim i upravnim stvarima prema zakonskim propisima donetim pre i nakon donošenja ovog zakona uz analizu nekih presuda vrhovnih sudova koje se odnose na

nadležnost, a nalaze se u Zbirci odluka vrhovnih sudova donetih u građanskom i krivičnom postupku (1954), Zbirci odluka vrhovnih sudova donetih u građanskom i krivičnom sudskom postupku 1953-1955. (1957) i Zbirici odluka vrhovnih sudova donetih u upravnim sporovima u 1953, 1954, i 1955. godini (1956).

LITERATURA

Propisi

Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije - Ustav FNRJ (1946), „Službeni list FNRJ“ br. 10/19469.

Zakon o uređenju narodnih sudova, „Službeni list FNRJ“, br. 51, 1946.

Zakon o izmeni Zakona o uređenju narodnih sudova, „Službeni list FNRJ“, br. 38, 1948.

Zakon o rešavanju imovinskih sporova putem državne arbitraže, „Službeni list FNRJ“, br.103, 1946.

Zakon o državnoj arbitraži, Službeni list FNRJ, br. 107, 1947.

Zakon o izmenama i dopunama Zakona o uređenju i nadležnosti vojnih sudova u Jugoslovenskoj armiji od 24. avgusta 1945. godine, Službeni list FNRJ, br. 58, 1946.

Ustavni zakon o osnovama društvenog i političkog uređenja Federativne Narodne Republike Jugoslavije i saveznim organima vlasti, Službeni list FNRJ, br.3, 1953.

Zakon o sudovima: sa objašnjenjima, Službeni list FNRJ, br. 123, 1954.

Zakon o privrednim sudovima, Službeni list FNRJ, br. 122, 1954.

Ustav SSSR, 1936. <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/1936-en.pdf>

Udžbenici, monografije, članci

Čolović V, „Međunarodnopravni kontinuitet na teritoriji Jugoslavije u periodu od 1941. do 1945. godine i nakon Drugog svetskog rata“, *20 godina od razbijanja SFRJ - Institut za uporedno pravo*, Beograd 2011, 227-252.

Dimitrijević M, „Sudska funkcija i njen položaj u našem sistemu“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu – tematski broj – Trideset godina pravosuđa u socijalističkoj Jugoslaviji*, 1975, 17-34.

- Dobrivojević I, „Svi u fabrike“! Instant industrijalizacija u Jugoslaviji 1945-1955“, *Istorija 20. veka – časopis Instituta za savremenu istoriju u Beogradu* XXVII br.2, 2009, 103-114.
- Dorđević J, „Ustavno pravo Federativne Narodne Republike Jugoslavije (priručnik)“, Beograd 1947.
- Dorđević J, „Ustavno pravo Federativne Narodne Republike Jugoslavije - teorija socijalističke demokratije/ustavni razvitak FNRJ/osnove novog društvenog i političkog sistema/državno uređenje“, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd 1953.
- Ilić G, *Stvaranje, organizacija i funkcionisanje krivičnog pravosuđa u Srbiji od 1945. do 1957. godine*, Pravni fakultet u Nišu, Niš 2007.
- Ilić R, „Trideset godina pravosuđa u SFR Jugoslaviji“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu - tematski broj - Trideset godina pravosuđa u socijalističkoj Jugoslaviji*, 1975, 79-102.
- Kandić T, *Sudska vlast u ustavnom i zakonodavnom razvoju Republike Srbije*, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 2012.
- Kardelj E, *Samoupravljanje u Jugoslaviji 1950-1976: Sistem socijalističkog samoupravljanja - uvodna studija*“, Novinsko-izdavačko i grafičko preduzeće Privredni pregled, Beograd 1977.
- Kulić D, „Kontrola ustavnosti zakona u funkciji i nadležnosti jugoslovenskih ustavnih sudova“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu* XXIII, 1983, 43-50.
- Kulić D, „Nastanak jugoslovenskog pravnog sistema“, *Zbornik radova Pravno – ekonomskog fakulteta u Nišu*, 1965, 29-58.
- Kulić D, „Promene u ustavnom sistemu Jugoslavije od ustava SFRJ 1963. do ustava SFRJ 1974. godine“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu*, 1977, 73-96.
- Kulić D, „Ustavnost i ustavno sudstvo“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu*, XXII, 1982, 45-62.
- Kulić D, „Novi ustav i ustavne promene“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu – vanredni broj posvećen novim ustavima*, 1974, 35-50.
- Kutlešić V, *Raspodela zakonodavne nadležnosti između federacije i federativnih jedinica u razvitku jugoslovenskog federalizma*, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 1984.
- Lalović D, *Program Saveza komunista Jugoslavije- koncepcijski razlaz sa staljinskim totalitarizmom*, 1948. Povjesni razlaz sa staljinskim totalitarizmom? – Savez društava „Josip Broz Tito“ Hrvatske-Znanstveno vijeće, Zagreb 2009, 137-161.

- Lukić R, *Teorijski osnovi i razvoj sistema državne vlasti u SSSR u periodu 1917-1977. godine*, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 1988.
- Marković S, „Pravosudni sistem u Srbiji i zaštita prava građana“, Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu- redovni i tematski broj- „Ustavne promene u SR Srbiji, XVIII, 1988, 37-41.
- Niebuhr R, *The Search for a Communist Legitimacy: Tito's Yugoslavia*, Boston College- The Graduate School of Arts and Sciences- Department of History, Boston 2008. <https://dlib.bc.edu/~islandora/object/bc-ir:101358/datastream/~PDF/view>
- Paravina D, „AVNOJ i ustavni položaj Srbije“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu - redovni i tematski broj - Ustavne promene u SR Srbiji*, XVIII, 1988, 5-10.
- Perović M, *Pravosudni sistem u Jugoslaviji*, Priručna biblioteka za pravna i društvena pitanja Savremena administracija – izdavačko-štamarsko preduzeće, Beograd 1961.
- Petrović M, Prica M, *Uvod u velike pravne sisteme*, Sven Niš Samoizd, Niš, 2013
- Popović S, „Uloga upravnog spora u zaštiti prava građana i organizacija“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu - tematski broj - Trideset godina pravosuđa u socijalističkoj Jugoslaviji*, 1975, 7-16.
- Radan P, “Secession and Constitutional law in the Former Yugoslavia”, *University of Tasmania Law Review, Law School University of Tasmania*, Vol 20 no 2, 2001, 181-204. <http://www.austlii.edu.au/au/journals/UTasLawRw/2001/7.pdf>
- Stefanović S, *Ustavno pravo FNR Jugoslavije i komparativno*, Školska knjiga, Zagreb 1956.
- Stefanović S, *Ustavno pravo FNRJ i komparativno*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1950.
- Stevanović Č, „Neka pitanja u vezi sa učešćem građana u suđenju“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu - tematski broj - Trideset godina pravosuđa u socijalističkoj Jugoslaviji*, 1975, 65-78.
- Svirčević M, „Aporija Ustava iz 1974. godine“, *20 godina od razbijanja SFRJ - Institut za uporedno pravo*, Beograd 2011, 145-158.
- Žutić N, „(Kon)federalizacija sudstva u Srbiji (Sudstvo Kosova i Metohije i Vojvodine 1944-1992)“, *Istorija 20. veka – časopis Instituta za savremenu istoriju u Beogradu XXVII br.1*, 2009, 57-72.

Marica Mišić

THE ORDINARY JUDICIARY IN FPRY DURING THE
STATE REFORMS (1948-1954) – The display of The Courts Act
1954

SUMMARY

Cessation of relations with The Soviet Union 1948/1949. resulted in the abandoning the Soviet model in the regulation of political and legal system, as well as striving for independence of the Federal People's Republic of Yugoslavia. Then the state reforms have been launched which reflected somewhat in the judicial system. The Organization of national courts Act which was initially adopted in 1945, and then adopted again with the modification the following year, was valid til the passing The Courts Act in 1954. The significance of this act, with regard of the procedure it was passed is in its norms which had power of constitutional provisions because the the procedure was the same as for adopting the constitutional, as well as in the paving the way for the profesionalization of judicial duty. It used to be the object of study of constitutional doctrines, but nowadays the theoretical and historical legal diciplines don't deal with it, and that's why it is going to be given its display which laid the foundation of the legal system of socialist Yugoslavia, torn of USSR influences.

Key words: FPRY. – Independence, – Reforms. – Courts. – Act.